

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI - III DERS NOTLARI

3. Sınıf - 1. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

XVI. ASRIN GENEL ÖZELLİKLERİ

XVI. asır, Türk kültürü ve medeniyeti ve buna paralel olarak da Türk sanatı ve edebiyatının hızla gelişerek mükemmeli yakaladığı bir dönemdir. Bütün Türk dünyasında sanatın devlet prestiji bakımından önem arz etmesi sebebiyle sanatçılar, savaşların en önemli ganimetleri arasında sayılmaktaydı.

Bu asır kaside, gazel ve mesnevîde parlak bir devirdir. Türk şiiri bu duruma gelinceye kadar üç yüz yıllık bir deneme, uygulama ve gelişme sürecinden geçmiştir. Bu asırda devletin gelişmesi ve güçlenmesiyle şiirdeki gelişme de hızlanmış ve İran şairlerinin etkisi sürmekle birlikte artık Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî gibi şiire yön veren Türk şairleri de yetişmeye başlamıştır. Bu yüzyıl şiiri, aruzun kullanılışındaki ustalık ve şiir tekniğinde erişilen mükemmellekle, dıştaki ahengiyle en parlak dönemini yaşamaktadır. İran'dan alınan mazmunlar dikkat ve itina ile işlenmiş, kelimeler arasındaki sıkı ve girift bağlantılar kurulmuş, sonuçta şiir, bir incelik ve derinlik kazanmıştır. Aruz geliştirilmiş ve ustaca kullanılan bir Türk aruzu meydana getirilmiştir.

Yine bu asırda Osmanlı Türkçesi de klasik biçimini almış, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinden ayrılarak birçok Türkçe kelime yerine Arapça ve Farsçadan deyimler, kelimeler ve uzun tamlamalar alınmaya başlanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak Türkçe yeni bir şekle bürünmüş ve daha süslü, daha ağıdalı bir hal almıştır. Divan şiiri ise bu değişimlerin neticesinde giderek simgeci, kavramsal bir şiir özelliği kazandı. Bu asrın önde gelen şairleri:

- Fuzûlî
- Zâtî
- Hâyâlî
- Bâkî
- Nev'î
- Lâmi'î
- Kemâl Paşa-zâde
- Figânî
- Muhibbî
- Hubbî Hatun
- Âgehî
- Fevrî
- Celîlî

FUZÛLÎ

Mehmed oğlu Süleyman, Fuzûlî (d. Kerbela, 1480 - 90? - ö. Kerbela, Bağdat, 1556) Azeri asıllı Türk divan şairidir. Asıl adı Mehmet bin Süleyman'dır. Kimsenin kendisini beğenmeyeceği düşüncesiyle "Fuzûlî" mahlasını seçmiştir.

Öğrenimi hakkında kesin bir bilgi olmayıp, eserlerinden İslami bilimler ve dil alanında çok iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Türkçe divanının önsözünde

"Bilimsiz şiir temelsiz duvar gibidir, temelsiz duvar da değersizdir"

demektedir.

Tahsilinin ilk dönemlerinde Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi öğrenmiş ve kendisini yoğun bir şekilde şiir için gerekli olan ilim tahsiline vermiştir. Türkçe divanındaki şiirlerini Azeri lehçesiyle yazmıştır. Eserlerinde kullandığı dil, dönemindeki divan şairlerine göre daha sade, anlaşılır bir Türkçedir. Halk deyişlerinden bolca yararlanmıştı.

Bedensel zevklerden ziyade tasavvufî bir aşk, ehlibeyte duyulan özlem, ayrılık acısı şiirlerinin konusunu teşkil etmiştir. Duygu ve düşüncelerini çok içten ve lirik bir şekilde ifade etmeyi kolayca başarmıştır. İlahi aşkın en ince sırlarını, beşeri aşkı terennüm eder görüldüğü şiirleri arasına ustaca yerleştirerek klasik edebiyatın en güzel örneklerini vermiştir. Şiirlerinden, onun mecazi ve hakiki aşk yolunda ciddi tecrübeler geçirmiş bir şahsiyet olduğu hüküme varılabilir. Leyla ve Mecnun hikayesi ile aynı konuda yazılmış (Arapça ve Farsça dahil) mesnevisi en iyi mesnevîlerden biridir.

İran şiirinden Hafız, Türk şiirinden ise Nesimi ve Nevai çizgisini en başarılı şekilde devam ettirmiş ve kendisinden sonra gelen bütün divan şairlerini etkilemiştir. Hayâlî Beğ ve Taşlıcalı Yahya gibi önde gelen Osmanlı şairleriyle de tanışmıştır.

Kanuni'nin Bağdat'ı fethinden sonra (1534) padişaha kasideler sunmuştur. Padişah tarafından beğenilen kasideler karşılığında 9 akçelik maaşla ödüllendirilmiştir. Daha sonra, maaşını alamayınca Şikayetnâme'yi yazmıştır. Şikayetnâme, Fuzûlî'nin en önemli eserlerinden biridir. Şikayetnamesinde Fuzûlî şöyle der:

*"Selam verdim rüşvet değildir diye almadılar.
Hüküm gösterdim faydasızdır diye mültefit
olmadılar"*

Başlıca eserleri

- * Hadikatü's-Süeda (1837, Kerbela olayını anlatan düzyazı)
- * Türkçe Divan (1838, 1958)
- * Sıhhat u Maraz (1940, tıp bilgileri)
- * Enis'ül-Kalb (1944)
- * Fuzûlî'nin Mektupları (1948)
- * Terceme-i Hadis-i Erbain (1951)
- * Leyla vü Mecnun (3 bin 96 beyitlik mesnevi)
- * Rind ü Zahid (1956)
- * Beng ü Bade (1956, 444 beyitlik Türkçe mesnevi)
- * Arapça Divan (1958)
- * Matlau'l İtikad (1962)
- * Heft Cam (tasavvuf içerikli, 327 beyitlik Farsça mesnevi)
- * Saki name (tasavvuf içerikli mesnevisidir)
- * Şikayetnâme (nesir türündedir)

Gazel

mef'ûlü / fâ'ilâtün / mef'ûlü / fâ'ilâtün

Olsaydı mendeki gam Ferhad-ı müptelâda
Bir ahla verirdi bin Bî-Sütün bâde

Bendeki aşk hastalığı müptela Ferhat'ta olsaydı, bir ah sesiyle bin Bî-Sütün dağı rüzgarla yıkarı.¹

Verseydi ah-ı Mecnûn feryadının sedâsın
Kuş mı karâr ederdi başındaki yuvada

Mecnun, "ah" sesi benim feryadımın sesi olsaydı başındaki yuvada kuşlar durmazdı.²

Ferhada zevk-i sûret Mecnûna seyr-i Sahrâ
Bir rahat içre herkes ancak menem belâda

Ferhat sevdiğinin yüzünün verdiği zevk içerisinde, Mecnun ise Sahrâ'yı seyretmekte. Herkes rahat içerisinde sadece ben zordayım.

Eşk-i revânıma il cem odu var ümidem
Kim ola vara vara cemiyetim ziyade

İnsanlar benim akan gözyaşım için toplandılar. Ümidim şudur ki; gide gide bana ait topluluk çoğalsın.

Ki gamzen içmek ister kanımı gâh çeşmin
Korhum budur ki nâge kanlar ola arada

Benim kanımı bazen bakışın bazen de gözün içmek ister. Korkuyorum ki ansızın birbirlerini öldürecekler.³

Serverlik ister isen üftâdelik şîâr et
Kim düşmedin ayağa çıkmadı başa bâde

Ey kişi! Eğer padişahlık istiyorsan mütevazilik veya aşıklık tavrı takın. Tıpkı şarabın kadehe konulup da sonra yukarıya kaldırılıp içilmesi gibi.⁴

Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzûlî
Olma vefâya tâlih dünya-yı bî-vefâda

Ey Fuzûlî! Cefa tarzını görmek istemezsen, bu vefasız dünyada Vefâ'ya talip olma.⁵

HAYRETİ

Tezkirecilerin tabiriyle şairler kaynağı olarak bilinen Vardar Yenicesi'nde doğdu. Hayatı hakkında kaynaklarda verilen bilgiler oldukça sınırlıdır.

¹ Ferhad ve Bî-Sütun Dağı'na telmih vardır. Bir ile bin kelimeleri arasında ise tezat vardır. "Rüzgarla dağ yıkmak" mübalağadır.

² Beyitte telmih mübalağa vardır.

³ Beyitte altı çizili kelimeler arasında tenasüp vardır.

⁴ Beyitte altı çizili ve koyu yazılan kelimeler arasında tezat vardır.

⁵ Beyitte geçen Vefâ İstanbul'da bir semtin ismidir. Dolayısıyla cinas vardır.

Düzenli bir tahsil görmedi. Bir süre İstanbul'da bulundu. Yazdığı âşıkane şiirlerle padişahın dikkatini çektiyse de hemşehrisi Hayâlî'nin onu tok gözlü, kimsenin önünde eğilmeyen biri olarak tanıtması üzerine küçük bir tımar ihسانیyla geçiştirildi. Hayretî de buna gücenip Rumeli'ye gitti ve orada serhat beyleri olan Yahyalı beylerinin himayesine girdi. Ömrünün sonuna kadar bu yardımla geçindi. Hayatının son yıllarında gözleri de görmez oldu ve bu halle 941 (1534-1535) yılında Vardar Yenicesi'nde öldü. Kendi yaptırdığı zaviye bahçesine gömülmüş olup, mezarı daha sonra ziyâretgâh haline gelmiştir. Hayretî, ünlü Mevlevî şeyhi Yûsuf-ı Sîne-çâk'ın kardeşidir.

Gazel

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Ne Süleymâna esîrüz ne Selimün kuluyuz
Kimse bilmez bizi bir şâh-ı kerîmin kuluyuz

Biz ne Süleyman'ın esiri, ne de Selim'in kuluyuz. Biz, kimsenin bilmediği kerim bir padişahın kuluyuz.

Kul olan aşka cihan beglerine eğmez baş
Başka sultân-ı cihânuz gör a kimün kuluyuz

Biz, aşka kul olan insanlarız. Aşka kul olanlar cihanın beylerine baş eğmez; şimdi, gör bakalım kimin kuluyuz. Biz, başka bir dünyanın sultanıyız.

Gam yerüz kan yudaruz küşe-i mihnetde müdâm
Sanma biz kevser-i rennât-i naîmün kuluyuz

Biz, ömür boyu mihnet köşelerinde gam çeker, kan yutarız. Bizi, cennet bahçelerinin kevserine kul olmuş sanmayın.

Hüsn-i hadis kuluyuz sanma bizi sultânımı
Vech-i pâkünde olan ân-ı kadîmün kuluyuz

Bizi, birdenbire ortaya çıkan gelip geçici güzelliklere bağlı sanma! Biz, ezelden beri güzel olan o tertemiz yüzün kuluyuz.

Terkedüp Hayretiyâ tâc ü kabâdan geçdük
Anca bu dünyede bir köhne kilimün kuluyuz

Ey Hayreti! Bizim dünya varlığında gözümüz yoktur. Biz şu geçici dünyada derviş yaşayışını benimsemiş insanız, ancak eski bir kilimin kuluyuz.⁶

Bundan sonraki kısım, örnek metin şerhlerinden oluşmaktadır. Dönemden döneme değişiklik göstermektedir.

⁶ Tâc ve kaba ile dünya varlığı, zenginlik kastedilmiştir. Dervişler bu varlığa itibar etmezler.